

Lâle Devri'ne Tarihi Kaynaklar ve Literatür Üzerinden Eleştirel Bir Bakış

A Critical Overview of the Tulip Period through Historical Sources and Literature

Rumeysa Dobra^{1*}
Nihat Efe Dokumacı²
Yunus Kemal Aydoğan³

¹ Sakarya Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya, Türkiye, rumeysadobra@gmail.com

² Sakarya Üniversitesi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya, Türkiye, nihatfedokumaci@gmail.com

³ Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, Sakarya, Türkiye, yunuskemalaydogan@gmail.com

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 13.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 03.12.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 06.12.2024

Öz: Bu çalışma, literatürde "Lâle Devri" olarak geçen dönemin büyük ölçüde Batılılaşma/gelişme, sefahat ve yozlaşma ekseninde ele alındığını tespit etmekte; bu tek boyutlu yaklaşımların sınırlarını tartışarak, dönemin çok boyutlu ve bütüncül bir perspektiften nasıl değerlendirilebileceğine dair bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Dönemin öne çıkan birincil kaynakları olan *Nedim'in Divânı*, *Vehbi'nin Surnâmesi*, *Lady Mary Montagu'nun Türkiye Mektupları*, *Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'it-tevârihi*, *Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin Tarihi* ve *Abdi'nin Tarihi*, dönemin sosyal, kültürel ve siyasi konjonktürüne ilişkin zengin bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Selim Karahasanoğlu'nun Osmanlı elitlerinin tüketim alışkanlıkları üzerine yaptığı arşiv çalışmaları, döneme dair yeni bakış açıları kazandırmaktadır. Çalışmada, dönemin çok yönlü ve karmaşık yapısı analiz edilerek kaynakların tarihi değerine dikkat çekilecektir. Bu kapsamda, tarih yazımının ve kaynakların teyit yanlılığına karşı dikkatli bir analiz süzgecinden geçirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Aynı zamanda, bu çalışma, Lâle Devri'ni araştırmak isteyen yeni araştırmacılara dönemin öne çıkan birincil kaynaklarını tanıtarak ve bunların nasıl incelenmesi gerektiğine dair yöntem önerileri sunarak bir kılavuz niteliğinde olmayı da amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Lâle Devri, Damad İbrahim Paşa, III. Ahmed, Literatür

Abstract: This article aims to present an analysis of how the period called the "Tulip Era" in the literature can be evaluated as a multidimensional and integrative perspective by establishing that the period is mostly discussed within the context of Westernization/development, dissipation and degeneration, and discussing the limits of these one-dimensional approaches. The prominent primary sources of the era *Nedim's Divân*, *Vehbi's Surnâme*, Lady Mary Montagu's *Turkish Embassy Letters*, Fındıklılı Süleyman Efendi's *Mür'it-tevârihi*, *Çelebizâde İsmail Âsım Efendi's Tarih* and *Abdi's Tarih* provide rich information about the social, cultural and political conjuncture of the period. Additionally, Selim Karahasanoğlu's archival studies on the consumption habits of the Ottoman elite bring new perspectives to the period. This study will analyze the multifaceted and complex nature of the period and point to the historical value of the sources. In this context, it is asserted that historiography and sources should be carefully analyzed against confirmation bias. This study also aims to guide new researchers who wish to study the Tulip Period by introducing the most important primary sources of the period and providing methodological suggestions on how they are supposed to be examined.

Keywords: Ottoman Empire, Tulip Period, Damad Ibrahim Pasha, Ahmed III, Literature

Extended Abstract

This study aims to approach the period known as the "Tulip Era" in Ottoman historiography (1718-1730) from a multidimensional perspective, moving beyond the prevailing one-dimensional narratives. In historiography, the Tulip Era is predominantly examined within three main contexts: Westernization/development, dissipation, and degeneration. These limited contexts may disregard the Tulip Era's complex social and cultural structure by focusing only on certain aspects. The primary objective of this study is to critically examine the limitations of these narratives, thereby contributing to a more comprehensive and nuanced analysis of the Tulip Era.

In this context, the study critically analyzes primary sources from the period, including *Nedim's Divan*, *Vehbi's Surname*, Lady Mary Montagu's *Embassy Letters*, Fındıklılı Süleyman Efendi's *Mür'it-tevârihi*, *Çelebizâde İsmail Âsım Efendi's Tarih*, and *Abdi's Tarih*. These sources provide valuable insights into the

social, cultural, and political context of the era. Furthermore, Selim Karahasanoğlu's archival research on the consumption habits of the Ottoman elite bring new perspectives to the period's historiography, offering alternative viewpoints often overlooked in conventional historical narratives.

The Tulip Era represents a complex period that cannot be fully explained through a single approach. The literature examined in this study encompasses perspectives on Westernization and development as well as on dissipation and degeneration. The Westernization-focused narratives frame the period as an innovative, reformative process, while the narratives centered on dissipation and degeneration emphasize the luxurious lifestyles of the Ottoman elites, economic imbalances, and the hardships faced by the general populace. Thus, the diverse literature on the Tulip Era highlights both the positive and negative aspects of the period, underscoring the insufficiency of a one-dimensional approach.

In this study, primary sources are examined with a critical lens, considering the social status and patronage relationships of key figures from the period. For instance, an analysis of Nedim's Divan reveals his admiration for the elite figures of the era, including Sultan Ahmed III and Grand Vizier Damad Ibrahim Pasha, while simultaneously reflecting the idealized portrait of Ottoman statesmen. Nedim's laudatory portrayals not only highlight the aesthetic values of the time but also demonstrate his close connections with these statesmen. Similarly, Fındıklılı Süleyman Efendi's *Mür'it-tevârih* critiques the period's extravagant lifestyles and draws attention to social injustices and economic disparities. These criticisms shed light on the social issues of the period, reflecting the difficulties faced by Ottoman society.

Lady Mary Montagu's *Embassy Letters* offer a perspective on the period from the viewpoint of a Western observer, providing invaluable insights into daily life within Ottoman society. Montagu's observations on the social lives of Ottoman women, harem life, and the general cultural structure of the period reflect a non-Orientalist, more objective perspective, which enhances the significance of her work. Montagu's reports contribute to a more comprehensive understanding of the Tulip Era by presenting a broader cultural context.

The critical examination of primary sources in this study demonstrates that relying solely on these sources for verification in historiography can be misleading. Especially in the works of poets and historians with close ties to the elites, the sources often tend to emphasize idealized aspects of the Ottoman state. However, these laudatory narratives are also artistic expressions that reflect the aesthetic and cultural values of the time. Therefore, it is essential to consider literary and historical texts from the Tulip Era not only as reflections of the period but also as artistic works embodying the cultural ideals of the time.

To view the Tulip Era solely as a period of Westernization disregards the era's complex structure. While interactions with Western culture did occur, this process cannot be classified as a systematic, sustained Westernization effort. The cultural influences from the West during this period were integrated and adapted to the Ottoman social structure, forming a new synthesis. Thus, while Western influence was present, the Tulip Era reflects an Ottoman process of innovation, preserving its values while adopting selected Western elements.

The analyses of Damad Ibrahim Pasha's wealth suggest that certain misunderstandings about the fiscal structure of the period need to be reassessed. The examination of Ottoman archival documents indicates that Ibrahim Pasha's wealth was consistent with the financial norms of the time, and the perception of his extravagant lifestyle should be reevaluated. In this context, viewing the Tulip Era as merely a period of conspicuous consumption and display offers a limited perspective on the period. This study advocates for an analysis of Ibrahim Pasha's financial management within the normative financial situation of the era.

The findings of this study reveal that the one-dimensional assessments of the Tulip Era overlook critical social, cultural, and political dimensions of the period. The analysis of primary sources and the critical examination of the era contribute to a broader understanding of the Ottoman Empire's multifaceted social structure, enriching the historical and cultural context of the period. The study emphasizes the inadequacy of viewing the Tulip Era solely as a period of "Westernization," "dissipation," or "degeneration," supporting a more balanced approach in historical writing.

In conclusion, the Tulip Era represents a complex period that requires the simultaneous examination of its social, cultural, and political dimensions. This study, through its analysis of key figures and Ottoman

archival documents, demonstrates the necessity of interpreting the Tulip Era from a multidimensional historical perspective. Accordingly, it is recommended that new researchers approach the period's sources with a critical perspective, assessing the Tulip Era through a multifaceted approach.

1. Giriş

“Lâle Devri” olarak bilinen, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1718-1730 yıllarını kapsayan dönem, Osmanlı tarihi çalışmalarında farklı bakış açılarının odağında yer almıştır. Literatürde, Lâle Devri'ne ilişkin üç ana anlatının öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bu anlatılar, dönemi gelişme/batılılaşma, sefahat ve bir yozlaşma dönemi olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada, söz konusu üç ana perspektif doğrultusunda ele alınan Lâle Devri anlatıları, dönemi çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirme amacına hizmet edecek şekilde incelenecektir. Ayrıca, literatürde bu üç ana anlatının dışında kalarak döneme özgün yaklaşımlar getiren araştırmacıların bakış açıları da çalışmaya dahil edilmiştir. Bu bağlamda, Selim Karahasanoğlu ve Can Erimtan gibi araştırmacıların yaklaşımları, özgün katkılar sunmaları bakımından değerlendirilecektir.

Birincil kaynakların üretim süreçleri; döneme özgü koşullar, farklı motivasyonlar ve amaçlarla şekillenmektedir. Tarihi kaynakları eleştirel bir süzgeçten geçirmeden analiz etmek, teyit yanlılığını ortaya çıkarma riski taşımaktadır. “Teyit yanlılığı, bireyin başlangıçtaki varsayımlarına karşı çıkan kanıtları görmezden gelerek, varsayımlarını destekleyen kanıtları ön plana çıkarma eğilimidir” (Scharg, 2023, s. 53). Bu kavram, çalışmada tarih yazımına ilişkin bir sorun olarak ele alınmakta ve çeşitli çözüm yolları önerilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, mevcut literatürdeki farklılaşan bakış açılarını belirlemek ve tarihi kaynaklar bağlamında çok boyutlu anlam katmanlarının dahil olduğu bütüncül bir dönem anlatısının nasıl geliştirilebileceğini tartışmaktır.

Çalışmanın temel sorunsalı, bir araştırmacının Lâle Devri'ni incelerken çok boyutlu anlam katmanları yerine tek boyutlu bir yaklaşım benimsemesidir. Bu bağlamda, dönemin birincil kaynaklarının çok boyutlu anlam katmanlarının, eserin türüne özgü özellikler dikkate alınarak analiz edilmesi, Osmanlı arşiv belgelerinin de bu anlam katmanlarını tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılması önerilmektedir. Bu yöntemle, Lâle Devri'ne dair daha bütüncül bir tarih anlatısının inşası hedeflenmektedir. Ayrıca, bu çalışma, Lâle Devri'ni araştırmak isteyen yeni araştırmacılara dönemin öne çıkan birincil kaynaklarını tanıtarak ve bunların nasıl incelenmesi gerektiğine dair yöntem önerileri sunarak bir rehber niteliğinde olmayı amaçlamaktadır.

2. Birincil Kaynaklar: Muhtelif “Lâle Devri” Görüşleri ve Tarihi Kaynak Değeri

Bu bölümde, Lâle Devri olarak adlandırılan dönemi ihtiva eden birincil kaynaklar ele alınmaktadır. Söz konusu kaynak türleri divân şiiri, surnâme, seyahatname ve “Tevârîh” olarak adlandırılan tarih eserleridir. Bu kaynaklar, yalnızca tarihî olayların aktarımı açısından değil, aynı zamanda dönemin toplumsal ve kültürel dinamiklerini anlamak için de önemli birer araç olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda her türün kendine özgü özellikleri dikkate alınarak eserlerin tarihi kaynak değeri incelenecektir.

Divân şiiri, Osmanlı toplumunun duygu dünyasını ve toplumsal belleğini yansıması bakımından önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Şairler, eserlerinde gerçek olaylardan veya kişilerden bahsetse de bu anlatılar, döneme özgü bir zaman ve mekân bağlamında değer ve anlam kazanmaktadır. Bu durum, şairlerin eserlerine bireysel duygu ve düşünce dünyalarını yansıtmalarıyla açıklanabilir.

Dolayısıyla, divân şiiri tarihî bir kaynak olarak ele alınırken, şairin bireysel kimliği ve dönemin toplumsal yapısı göz önünde bulundurulmalıdır. Şiir, yalnızca geçmişi yansıtan bir anlatı değil, aynı zamanda o dönemde yaşayan bireylerin duygu ve düşüncelerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Ancak, divân şiirinin olayları nesnel bir tarihî kanıt olarak sunma amacı bulunmadığı da belirtilmelidir (Cançelik, 2017). Bu bağlamda divân şiiri, toplumsal hafıza üzerinde derin anlam katmanları içermekte ve tarihsel süreçte toplumsal belleğin kolektif bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Dönemin tarih kitaplarında sade bir üslupla ele alınan şenlikler, surnâme yazarları tarafından oldukça canlı, süslü ve gösterişli bir dille aktarılmaktadır. Mensur türde yazılmış surnâmelerde ise daha az sanatlı bir dil tercih edilmiştir. Bu üslup, olayların daha tarihî bir şekilde aktarılmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, mensur surnâmelerde tarih anlatımından farklı olarak, anlatımı zenginleştirmek

amacıyla aralara mısralar, beyitler veya düşünceler serpiştirilmektedir. Ayrıca, surnâmelerde tarihçilerin yargılayıcı ve yorumlayıcı bakış açısından ziyade daha hoşgörülü ve eğlence odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir (Arslan, 2007, s. 222). Surnâmeler, Osmanlı tarih yazıcılığında önemli bir kaynak olup, toplumsal, kültürel ve ekonomik bilgiler sunar. Bu eserler, genellikle büyük törenler ve şenliklerin ayrıntılı kayıtlarını içerir. Dönemin sosyal yapısı, devletin organizasyon kapasitesi, halkın yaşam tarzı ve sanat anlayışı gibi konularda birinci elden veriler sağlamaktadır. Minyatürlü surnâmeler ise dönemin estetik anlayışını ve görsel sanatlarını anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Ayrıca, surnâmeler üzerinden törenlerde kullanılan malzeme, düzenlemeler ve harcamalar gibi ekonomik verilere ulaşmak mümkündür.

Seyahatnameler, yazıldıkları dönemin kültürel dokusunu ve dinamiklerini yansıtarak tarihe alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Bununla birlikte, seyahatnamelerin tarihî kaynak olarak değerlendirilmesi sırasında eleştirel bir yaklaşım gereklidir. Seyyahlar, genellikle gözlemledikleri toplumların sosyal yapılarını kendi perspektifleri doğrultusunda aktarmışlardır. Bu durum, bazı eserlerde nesnel bir yaklaşımın hakim olmasına karşın, bazılarında yüzeysel veya önyargılı betimlemelere neden olmuştur. Ayrıca, seyahatnamelerin yazımında yazarın sosyo-politik konumu ve entelektüel birikimi de belirleyici bir rol oynamaktadır (Yılmaz, 2013, s. 587). Seyahatnameler, kısa süreli gözlemlerden veya benzer türdeki önceki eserlerden etkilenebileceği için eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir (Yılmaz, 2013, ss. 596-598).

Özellikle oryantalist unsurların baskın olduğu seyahatnamelerde, Doğu'nun Batılı yazarlar tarafından egzotik, gizemli veya geri kalmış bir şekilde betimlendiği görülmektedir. Bu durum, yazarların Doğu'yu kendi kültürel ve siyasi perspektifleri doğrultusunda değerlendirmeleriyle ilişkilidir. Oryantalist yazarlar, Doğu'yu "öteki" olarak konumlandırarak kendi kimliklerini bu karşıtlık üzerinden inşa etmişlerdir. Osmanlı toplumunu Batı'nın oryantalist kalıplarından uzak bir şekilde değerlendirmeye çalışan seyyahların varlığı da söz konusudur. Nitekim makalede incelenecek olan Lady Mary Wortley Montagu'nun *Türkiye Mektupları* adlı eseri bu duruma bir örnek teşkil etmektedir (Bilici, 2011, ss. 2-3).

Birincil kaynaklar, geçmişte yaşanan olayları anlamak ve tarihsel sorunlara özgün çözümler geliştirmek açısından araştırmacılara önemli imkânlar sunmaktadır. Ancak, bu kaynakların yazarlarının önyargıları ve bireysel düşüncelerinin metinlere yansiyebileceği unutulmamalıdır. Özellikle "Tevârîhler" türü eserlerde bireysel önyargılar, mübalağa sanatı ve propaganda içeren metinlere rastlanması mümkündür. Bu nedenle araştırmacılar, kaynaklardaki önyargıların türünü ve kapsamını belirleyerek analiz yapmalıdır (Acun, 2011, ss. 123-125).

Kaynakları değerlendirirken, eserin yazıldığı tarihî bağlamın ve üretildiği koşulların göz önünde bulundurulması son derece önemlidir. Kaynağı üreten kişinin, metnin yazıldığı yerin, yazılma amacının ve hedef kitlenin özellikleri gibi unsurlar dikkatlice analiz edilmelidir (Acun, 2011, ss. 126-127). Hiçbir kaynak, ne birincil ne de ikincil, kendiliğinden oluşmamıştır; tümü insanlar tarafından belirli bir bağlamda üretilmiştir. Bu nedenle, kaynaklara yönelik eleştirel bir perspektif geliştirilmesi, eserin türüne özgü yerleşmiş gelenekleri anlamayı ve yazım süreçlerine dair bilgi sahibi olmayı gerektirir. Geçmişte söylenen veya yazılanların etkisi, her türün kendine özgü yönlerini şekillendirmiştir. Bu bağlamda, her eserin türüne ve içeriğine dikkat edilmesi gerekmektedir (Faroqi, 2003, s. 22).

2.1. Nedim'in Divânı'nda Lâle Devri Anlatıları

XVIII. yüzyılda Damad İbrahim Paşa'nın himayesiyle öne çıkan şair Nedim, yalnızca edebi kimliğiyle değil, aynı zamanda dönemin kültürel gelişimlerine katkıda bulunmasıyla dikkat çekici bir figür olarak öne çıkmaktadır. İbrahim Paşa'nın himayesi altında mesleki olarak yükselen şair, aynı zamanda tercüme heyetlerinde görev alarak Osmanlı kültür dünyasına önemli katkılar sunmuştur. Sa'dâbâd eğlenceleri ve helva geceleri gibi etkinliklerin devlet adamları kadar şairler arasında da rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim bu mekânlar, Nedim'in şiirlerinde de görülmekte, dönemin ruhunu ve sanatsal dinamiklerini göstermektedir (Macit, 2021).

Divân'da Nedim'in odak noktasının estetik ve kültürel zenginlikler olduğu görülmektedir. Şair, dönemin eğlence kültürünü "yenilikçi eğlence kültürü" olarak tanımlamaktadır. Sa'dâbâd betimlemelerinde,

Osmanlı elitlerinin bu mekâna yönelik bakış açısını ortaya koyan Nedim, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya minnetle dua edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Macit, 2021, s. 93).

Nedim'in Divanı'nda Sa'dâbâd, Lâle Devri'nin refah ve zarafet anlayışını yansıtan, doğayla insan yaşamının uyum içinde tasvir edildiği bir mekân olarak öne çıkmaktadır. Şair, Sa'dâbâd'ı bir cennet tasviriyle ele alarak tabiatın unsurlarını şiirlerinde işlemektedir. Çeşmelerden akan berrak sular, çiçeklerle bezenmiş bahçeler ve Sa'dâbâd'ın mimari yapısı, dönemin estetik anlayışını temsil eden unsurlar arasında yer alır. *Divânda* Sa'dâbâd, yalnızca bir mesire alanı değil, aynı zamanda huzur, güzellik ve sosyal yaşantının ideal bir yansımasıdır.

Sa'dâbâd'da düzenlenen eğlenceler ve toplantılar Nedim'in şiirlerinde canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Helva sohbetleri, musiki ve edebiyat toplantıları gibi etkinlikler, bu mekânın Osmanlı seçkinlerinin sosyal yaşamındaki yerini vurgulamaktadır. Nedim, Sa'dâbâd'ın yalnızca fiziksel güzelliklerini değil, aynı zamanda insanların bu mekânda bulduğu ruhsal huzuru ve coşkuyu da betimler. Şair, İstanbul'un gündelik yaşamından sahnelerle süslediği bu tasvirlerde, Lâle Devri'nin estetik ve sosyal değerlerini bir bütün olarak yansıtır. Sa'dâbâd, *Nedim'in Divanı'nda* doğanın güzellikleri ile insan yaşamının zarafetini bir araya getiren ve dönemin ruhunu ölümsüzleştiren bir sembol olarak yansıtılmıştır.

Nedim'in Divanı'nda padişah III. Ahmed, Sadrazam Damad İbrahim Paşa ve Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'ya yönelik methiyeler yer almaktadır. Bu övgülerde Nedim'in Felâtun (Eflatun) ve Aristo gibi filozoflara göndermelerle dönemin devlet adamlarını yücelttiği gözlemlenmektedir. Platon ve Aristoteles'in felsefi düşüncelerinin Osmanlı düşünce dünyasında etkin olduğu ve dönemin aydınlarının bu filozofların görüşlerinden etkilendiği bilinmektedir (Toksöz, 2007, s. 128). Felâtun, Osmanlı edebiyatında akıl, zekâ, bilgelik ve felsefenin simgelerinden biri olarak yer almaktadır. Divân şairleri, methiyelerinde hükümdar, vezir ve şeyhülislam gibi devlet adamlarının üstünlüklerini ifade etmek amacıyla teşbih, mübalağa ve karşılaştırmalara sıkça başvurmuştur (Ceyhan & Aydoğan, 2015, ss. 446-447). Nedim'in Divanı'nda Felâtun ve Aristo üzerinden devlet adamlarını övdüğü beyit sayısı on bir olarak belirlenmiştir.

Nedim, Mustafa Paşa'yı Aristoteles'in akıl ve erdemleriyle donatılmış bir figür olarak, İbrahim Paşa'yı ise "Felâtun-râ" (Platon gibi bilge) sıfatıyla övmektedir. Bu ifadeler, İbrahim Paşa'yı yalnızca bir devlet adamı olarak değil, aynı zamanda Platon'un felsefi değerleriyle uyumlu, bilge ve erdem sahibi bir kişilik olarak betimler. Şair, padişah III. Ahmed'in bilgi ve hikmet derinliğini vurgularken, Platon'un dahi padişah karşısında susmak zorunda kalacağını ifade etmektedir.

Divân şiirinde tarihî olaylar ve kişilerin sembolik ifadelerle yansıtıldığı görülmektedir. Nedim'in devlet adamlarını "Felâtun" (Platon) ve "Aristo" (Aristoteles) gibi filozoflara dayandırarak övmesi, devlet adamlarının kişisel özelliklerinden ziyade Osmanlı'nın ideal devlet adamı portresine uygun bir kişilik sergilediklerini vurgulama amacını taşımaktadır. Bu bağlamda araştırmacılar, söz konusu felsefi göndermelerin gerçeklik ilişkisini dikkatle değerlendirmelidir.

Nedim'in padişah ve sadrazama yönelik övgülerinde, onların himayesinde olmasının da etkisi göz ardı edilmemelidir. Divân şairlerinin himayesi altında oldukları devlet adamlarına bağlılıklarını ifade eden övgü dolu şiirler yazdığı bilinmektedir. Bu çerçevede, methiyelerin tarihsel gerçekliğini sorgularken himaye ilişkisini dikkate almak gereklidir. Mübalağa içeren bu tür övgüler, tarihî gerçekleri yansıtmaktan ziyade, şairin sanatsal üslubuna hizmet etmektedir. Döneme yönelik yapılan tasvirler, dönemin estetik ve kültürel idealleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, Nedim'in beyitlerindeki sembolik dil, dönemin toplumsal, kültürel ve yönetsel idealleri, şair-devlet adamı himaye ilişkisini, edebî gelenek ve dönemin estetik değerlerini yansıtmaktadır.

2.2. Seyyid Vehbi Surnâmesi'nde Lâle Devri Anlatıları

III. Ahmed ve Damad İbrahim Paşa döneminin şairlerinden biri olan Vehbî'nin kaleme aldığı *Vehbî Surnâmesi*, 1720 yılında III. Ahmed'in şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid için düzenlenen sünnet düğünlerinin yanı sıra Sultan II. Mustafa'nın kızlarından Ayşe Sultan'ın Eğriboz Muhafızı İbrahim Paşa ile Emetullah Sultan'ın Silahdar Osman Paşa ile evlilik törenlerini detaylı bir biçimde anlatmaktadır.

Vehbî, on beş gün süren düğün şenliklerini günü gününe kaydetmiş, gözlemlerini dikkatle aktarmıştır. Şenlik boyunca yaşananları ayrıntılı biçimde gözlemleyen şair, kendi ifadesiyle "*kalemi elinde, mürekkep*

hokkasını beline takarak şenlik alanında adeta bir gözlemci gibi sürekli hareket hâlinindedir". Sadrazam İbrahim Paşa ile yaptığı bir konuşmada, İbrahim Paşa'nın, "*Vehbî, ilginç olayları ve tuhaf durumları gözlemleyip dikkatlice not aldın mı; her ayrıntıyı kafanda şekillendirip yazıya tam olarak aktarabildin mi?*" sorusuna Vehbî'nin, "*Gözlemlerim arasında değersiz bir ayrıntı bile atlanmamıştır*" yanıtını verdiği görülmektedir. Bu diyalog, şairin olayları kaydetme konusundaki titizliğini göstermektedir (Tulum, 2008, s.12).

Surnâme-i Vehbi, yalnızca dönemin politik ve sosyal konjonktürünü değil, aynı zamanda dönemin kıyafetleri, kullanılan kumaşlar, musiki, gösteri sanatları, eğlenceler, sunulan hediyeler, davetlilerin statüleri ve şölen süresi gibi ayrıntılar hakkında da kapsamlı bilgi sunmaktadır. Surnâmede III. Ahmed, halkın yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir padişah olarak tasvir edilirken, Damad İbrahim Paşa ise devleti düzenleyen ve koruyan bir devlet adamı olarak betimlenmiştir (Tulum, 2008, s. 25).

Surnâme-i Vehbî, dönemin sosyo-kültürel yapısına dair oldukça değerli bilgiler içerirse de titiz ve eleştirel bir bakışla incelenmelidir. Vehbî'nin saraya yakınlığı ve eserinde yer alan övgü dolu üslubu, padişah ve devlet erkânını yüceltme amacı taşımakta olup, mübalağalı ve idealize edilmiş anlatımlara dikkatle yaklaşılmasını gerektirmektedir. Şenliklerin gösterişli tasvirleri, dönemin ihtişamını yansıtmaya çabası olarak değerlendirilmelidir. Eserin içerdiği sosyo-kültürel veriler, aynı döneme ait diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılmalıdır.

2.3. Lady Mary Wortley Montagu'nun Türkiye Mektupları

1715 yılında İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu büyükelçisi Edward Wortley Montagu'nun eşi olarak Osmanlı Devleti'ne gelen Lady Mary Wortley Montagu, iki yıl boyunca Osmanlı topraklarında kalmış ve ilk çocuğunu İstanbul'da dünyaya getirmiştir. Montagu, Türkçe öğrenmiş ve Osmanlılardan öğrendiği çiçek aşısı yöntemini İngiltere'ye tanıtmıştır. *Türkiye Mektupları (Turkish Embassy Letters)* adlı eserinde, Osmanlı İmparatorluğu hakkında kendisinden önce yazan gezginlerin yanlış ve eksik bilgiler aktardığını öne sürmüş, bu eksiklikleri gidermek ve yanlışları düzeltmek amacıyla mektuplarını kaleme aldığını ifade etmiştir. Montagu'nun, Osmanlı kadınlarını ve devlet yapısını yaygın oryantalist önyargılardan uzak, gerçekçi bir perspektiften tasvir etme çabasında olduğu görülmektedir (Baktır, 2008).

Lady Mary Wortley Montagu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na dair tespitleri ve gözlemleri, Batılı bakış açısının yaygın oryantalist kalıplarından farklılaştığını ortaya koymaktadır. Montagu'nun padişah ve sadrazam hakkında yaptığı tasvirlerde, devlet adamlarının kişisel ve mesleki özellikleri ön planda tutulmuştur. Lady'nin III. Ahmed'e yönelik gözlemleri, padişahı yalnızca mutlak iktidar sahibi biri olarak değil, aynı zamanda saygın bir insan olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Damad İbrahim Paşa hakkındaki gözlemleri ise sadrazamın entelektüel ve diplomatik yeteneklerine vurgu yapmaktadır. Yazar, Osmanlı saray yaşamını ve mimari düzenlemelerini betimlerken Osmanlı sanatının ve estetik anlayışının inceliklerini de dile getirmektedir. Montagu, Doğu ve Batı karşılaştırmasında Osmanlı kültürünü estetik ve sosyal açıdan bütüncül bir yapı olarak resmederken, Batı'yı ise rasyonel olmakla birlikte, sürekli yeni siyasi sistemler ve teknikler geliştirme arayışının yarattığı karmaşıklık ve uygulamadaki zorluklar açısından eleştirel bir bakışla değerlendirmektedir (Montagu, 2004).

2.4. Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'i't-tevârih'i

Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin tahmini olarak 1740 yılında İstanbul'un Fındıklı semtinde doğduğu düşünülmektedir. XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden olan Süleyman Efendi'nin iyi bir eğitim alarak ilmiye mesleğine girdiği ve Osmanlı yönetiminde çeşitli kadılık görevlerinde bulunduğu tespit edilmiştir. En tanınmış eseri olan *Mür'i't-tevârih*, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren I. Abdülhamid dönemine kadar olan olayları ihtiva etmektedir. Süleyman Efendi'nin *Mür'i't-tevârih* adlı eseri, Kâtip Çelebi'nin *Takvîmü't-tevârih* adlı eserini genişleterek hazırladığı literatürde yer alan bilgilerden biridir. Süleyman Efendi'nin yaklaşık 13 yıl boyunca 400'den fazla tarih kaynağını inceleyerek bu eseri 1777 yılında tamamladığı düşünülmektedir. *Mür'i't-tevârih*, kronolojik bir tarih anlatısının dışında yazarın kendi gözlem, analiz ve yorumlarını içermesiyle öne çıkmaktadır. Süleyman Efendi, özellikle tanıklık ettiği son elli yıla yönelik ayrıntılı bilgiler sunarak dönemin vak'anüvislerinin aktarmadığı noktalara dikkat çekmektedir (Dia, 2010).

İbrahim Paşa'nın halkı memnun etmek adına lüks ve gösterişli harcamalar yaptığına vurgu yapan Fındıklılı Süleyman Efendi, bu harcamaları eleştirilmektedir. İbrahim Paşa'nın İstanbul'un çeşitli bölgelerinde halka açık eğlenceler düzenlettiği ve bu etkinliklerde kadınlar ile erkeklerin karışık halde

salıncak, atlıkarınca gibi eğlencelere katıldığına dikkat çeken Süleyman Efendi, eğlencelerde kadınların genç erkeklerin yardımıyla salıncağa binerken şarkılar söyleyerek eğlendiğini ve kiminin kocasından izin aldığını kiminin almadığını ileri sürmektedir. Mahkemelerdeki naiplerin eğlencelere hoşgörü gösterdiğini belirten müellif, İbrahim Paşa'nın geleneksel değerlere bağlı ulemaya değil eğlenceye düşkün erdemsiz kimselere yakınlık gösterdiğini vurgulamakla beraber bu durumun cahil kesimlerin erdemli insanlarla alay etmesine yol açtığını ifade etmektedir (Aktepe, 1976).

Yazara göre İbrahim Paşa, lâle festivalleri ve helva sohbetleri gibi ihtişamlı eğlenceler düzenleyerek müzisyen ve sarhoşları padişahın yakın çevresine kadar yanaştırmıştır. Mür'i't-tevârih adlı eserde Damad İbrahim Paşa'nın yaptığı harcamalar eleştirilmiştir çünkü Fındıklılı'ya göre bu harcamalar toplumun yoksullaşmasına neden olmuştur. Süleyman Efendi, dönemi bu şekilde tasvir ederken İbrahim Paşa'nın lüks ve zevk odaklı yaşantısının, toplumun ahlaki değerleriyle çatışarak Osmanlı toplumsal düzeninde ciddi bir yozlaşmaya yol açtığını düşünmektedir (Aktepe, 1976).

Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin eleştirilerini, sadece bireysel önyargıların değil aynı zamanda toplumsal psikolojideki derin kırılmaların ve hayal kırıklıklarının bir yansıması olarak da değerlendirmek mümkün olabilir. Süleyman Efendi'nin eleştirilerinde Osmanlı toplumunda yaşanan büyük kayıplar, yenilgiler ve ağır travmaların süregelen yas süreçlerinin etkisi olabilir. Pasarofça Antlaşması ve İran'da yaşanan başarısızlıklar gibi dış politikadaki negatif gelişmeler, Osmanlı kimliğini yaralamıştır. İbrahim Paşa'yı sefahat düşkünü ve halkı yoldan çıkararak yönetici olarak betimleyen Süleyman Efendi, toplumsal bellekte birikmiş öfkeyi ve yası ifade ediyor olabilir. Lâle Devri'ni toplumsal psikolojide ciddi bir travmanın izlerini barındıran bir dönem olarak değerlendirmek de mümkündür (Ertuş, 2011: 318-319).

2.5. Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin Târih'inde Lâle Devri Anlatıları

1723 yılında Damad İbrahim Paşa'nın takdiriyle vak'anüvis olarak göreve getirilen İsmail Âsım Efendi, daha sonra İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde de bulunmuştur. Çelebizâde Âsım, özellikle vak'anüvis olarak kaleme aldığı *Tarih* adlı eseriyle öne çıkmaktadır. İbrahim Müteferrika tarafından basıldığı bilinen bu eser, 1722-1729 yılları arasındaki olayları içermekte olup, Âsım'ın gözlemlerine dayanmaktadır. Bu eser, dönemin kültürel ve toplumsal yapısına dair birincil kaynak olarak değerlidir. Tarih eserinde tayinler, aziller, siyasi olaylar ve İran savaşları gibi konuları ele alan Âsım, vak'anüvis olduğu için iktidardaki devlet adamlarını eleştirmekten kaçınmış bunun yerine dönemin olumlu yönlerine odaklanmıştır (Özcan, 1991).

"Ziyâfet-i Âsafî be-cenâb-ı şehriyâr-ı İskender-nihâd der-temâşâgâh-ı Sa'dâbâd" ifadesi, sadrazam tarafından padişah için Sa'dâbâd sarayında bir ziyafet düzenlendiğini anlatmaktadır. Âsım, Osmanlı sadrazamını bilgeliğiyle bilinen Hz. Süleyman'ın veziri Asaf bin Berhiyâ'ya benzetirken, "İskender-nihâd" ifadesiyle padişahı Büyük İskender'e benzetmiş, ona cihan hâkimiyeti ve kahramanlık özellikleri atfetmiştir (Özcan vd., 2013).

Âsım Efendi'nin vak'anüvis olarak göreve başlaması, dönemin siyasi ve sosyal atmosferi bağlamında ele alınmalıdır. Âsım Efendi'nin kişisel ve mesleki kimliği, eserinde idealize edici bir dil kullanmasına neden olmuş bu nedenle eserin tarafsızlığını sınırlandırmıştır. Bu yaklaşım, eserin dönemin ideolojik ve politik bakış açısını ne ölçüde yansıttığını anlamak açısından önemlidir. Eser, dönemin tarih yazımında devletçi bir perspektifi yansıtırken, Lâle Devri'nin sosyo-kültürel dinamiklerini anlamak için de önemli bir birincil kaynak olarak kabul edilmektedir.

2.6. Abdi'nin Târihi'nde Lâle Devri Anlatıları

Abdi Efendi'nin Patrona İsyanı'nı ayrıntılı şekilde ele alan *Târih-i Sultan Mahmud Han İbn Sultan Mustafa Han*, yaygın adıyla *Abdi Târihi* adlı eseriyle tanındığı görülmektedir. Monografik özellik taşıyan bu eserde Patrona Halil İsyanının başlangıcından bastırılmasına kadar olan olayların anlatıldığı görülmektedir. 1729- 1730 yıllarında gerçekleşen İran savaşlarına ilişkin bilgilerinde yer aldığı eser, Faik Reşit Unat tarafından yayımlanmıştır (Özcan, 1988).

Eserde Damad İbrahim Paşa'nın zevk ve eğlenceye düşkünlüğüne dikkat çekilmekle beraber devlet katında görev alan zabitan ve bürokratların uyum içinde ancak keyfi bir yaşam sürdüğü, bu keyfi hayatının Osmanlı Devleti'nin genel idaresini etkilediğini ifade edilmektedir. Ayrıca halkın üzerindeki baskı ve zulmün artmasını, devletin ve özellikle iktidardaki seçkinlerin bu baskıyı göz ardı ederek kendi zevklerine düşkünlüğünü eleştirilmektedir (Unat, 1943, s. 26).

Abdi Efendi'nin eseri, yönetici sınıfın aşırı eğlence düşkünlüğü ve halk üzerindeki zulüm çerçevesinde şekillenmiştir. Abdi, Osmanlı Devleti'nin temel işlevlerinden uzaklaştığını ima etmektedir. Bu noktada eserin türüne özgü retorik ve geleneksel anlatı yapıları dikkate almak gerekmektedir. Bu minvalde Abdi'nin perspektifi değerlendirmeye tabi tutulurken kendi dönemine ait yerleşmiş tarih yazıcılığı geleneklerinden etkilendiğini söylemek mümkündür.

2.7. Osmanlı Arşiv Belgeleri ve Tarihi Kaynak Değeri

Arşivleri diğer kaynaklardan ayıran esas farklılık kayıtların sürekli korunmasıdır. Arşivlerin basılı olmayan tek nüsha ve yeri doldurulamayacak belgeleri sakladığı bilinmektedir. Arşivleri sakladıkları materyallerin türüne ve hizmet biçimlerine göre; tarihî ve kurumsal ya da fiziksel ve elektronik arşivler olarak sınıflandırmak mümkündür (Acun, 2011, s. 130).

Osmanlı Devleti'nde belgeler ve defterler; devletin idari, mali, hukuki ve sosyal yapısının sistematik bir şekilde kaydedildiği birincil kaynaklardır. Fermanlar, beratlar, ahidnameler, tahrir defterleri, mühimme defterleri, şer'iyeye sicilleri, haritalar, vakfiye kayıtları ve maliye defterleri gibi belgeler, devletin karar alma süreçlerinden halkın gündelik hayatına kadar geniş bir alanda bilgi sunmaktadır (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017). Osmanlı Arşiv belgeleri, tarih çalışmalarında temel kaynak niteliğindedir ve geçmişin anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Belgelerin içeriği, araştırmacılara idari mekanizmalar, toplum yapısı, hukuki uygulamalar ve ekonomik düzen hakkında ayrıntılı veriler sağlamaktadır. Osmanlı belgeleri, yalnızca Osmanlı topraklarına değil, aynı zamanda Osmanlı'nın etkisi altında bulunan geniş bir coğrafyaya dair bilgiler sunar. Bu belgeler, tarih yazımında dönemin olaylarını, ilişkilerini ve dinamiklerini anlamak için vazgeçilmez bir değer taşımaktadır.

Selim Karahasanoğlu'nun 2009 yılında Binghamton Üniversitesi'nde tamamlamış olduğu A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730) başlıklı doktora tezi, 1718-1730 yılları arasında Damad İbrahim Paşa ve diğer elitlerin maddi kültür ve tüketim alışkanlıkları üzerine inşa edilmiş detaylı bir çalışmadır. Karahasanoğlu'nun doktora tezinde incelediği ve analiz ettiği belge türleri oldukça çeşitlidir. Bu belgeler; Maliyeden Müdevver Defterleri, Bâb-ı Defterî Başmuhâsebe Kalemî Muhallefât Halifesi tasnifinde yer alan defterler, Kamil Kepeci tasnifinde bulunan belgeler, Cevdet Dahiliye ve Cevdet Maliye'den elde edilen çeşitli belgeler, İstanbul Müftülüğü, Şer'iyeye Sicilleri Arşivindeki Kısmet-i Askeriye Mahkemesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi belgeleridir. Bu belgeler, İbrahim Paşa'nın ve diğer devlet görevlilerinin devletle olan mali ilişkilerine ve kişisel servetine ilişkin veriler sunmaktadır (Karahasanoğlu, 2009).

Selim Karahasanoğlu tezinde, 1718-1730 yıllarını kapsayan Osmanlı Lâle Devri'nin genellikle yanlış algılandığını ve dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerinin yanlış yorumlandığını ileri sürmektedir. Tezde bu dönemin yalnızca "batılılaşma" ve "aşırı lüks" ile tanımlanamayacağı, İbrahim Paşa ve çevresindeki diğer elitlerin servetlerinin döneminin normlarıyla uyumlu olduğu savunulmaktadır. Karahasanoğlu, İbrahim Paşa'nın servetini, Hekimoğlu Ali Paşa ve Şehid Ali Paşa gibi devlet adamlarının servetleriyle karşılaştırarak "aşırı" olarak nitelendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Neticede Lâle Devri anlatılarının genel yapısına baktığımızda, bu dönemin sadece "eğlence ve lüks" dönemi olarak değerlendirilmesinin sınırlı bir bakış açısı sunduğu aşıkardır. Bu kaynak çeşitliliği, dönemi tek boyutlu bir eğlence dönemi olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını göstermektedir (Karahasanoğlu, 2009).

3. İkincil Literatüre Genel Bir Bakış: Muhtelif "Lâle Devri" Görüşleri

3.1. Bir Gelişme/Batılılaşma Dönemi Olarak Lâle Devri

"Lâle Devri'ni" bir batılılaşma veya gelişme dönemi olarak değerlendiren araştırmacıların konsensüs sağladığı görüş, Sultan III. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın yüzlerini batıya çevirmiş yenilikçi kişiler olduklarıdır. Dönemdeki gelişmeler incelendiğinde 1717 senesinde Damad İbrahim Paşa tarafından bir tercüme heyeti oluşturulduğu görülmektedir. Ali Budak'ın *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı: Lâle Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme* adlı eserinde görüldüğü üzere tercüme heyeti mensupları arasında dönemin önemli edebi kişiliklerinden Şair Nedim ve Yanyalı Esad bin Ali bin Osman Efendi yer almaktadır. Aristo'nun *Fizika* adlı eserinin ilk üç kitabını *Kütübü's-Semâniyye fi Simâti't-Tabii* adıyla Arapçaya çevirdiği görülen Esad Efendi, bu çeviri eserinde Albertus Magnus, Scotus Erigena ve St. Thomas d'Aquinas'tan bahsetmiştir. Esad Efendi, Farabi ve İbn Sina'nın Aristo felsefesi

üzerine yapılan yorumları tenkit etmenin yanında İbnü'r-Rüşd'ün değerlendirmelerini ise takdir etmiştir (Budak, 2013, s. 40).

Ali Budak, tercüme faaliyetlerinin yanında matbaanın kurulmasına ve edebiyatta farklı anlayışların cereyan etmesine de dikkat çekmektedir. Dönemin padişahı III. Ahmed'in şair ve sanatsever kimliğine vurgu yapan Budak'a göre saray şairler için "*çok sıcak bir yuva olmuştur*". Sarayın zihniyet değişimi yaşadığını ileri süren Budak'a göre bu dönüşüm, özellikle Nedim olmak üzere devrin şairlerini de etkilemiştir. Marifetin iltifata göre şekillendiği yorumunu getiren Budak, edebiyata yansıyan bu değişimi kırılma olarak değerlendirilmekle beraber dönemin edebiyatını sosyal yaşamdaki gelişmelerden ayrı tutmamaktadır (Budak, 2013, s. 35).

Bu devrin önemli aktörlerinden biri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'dir. Bu devirde Fransa'ya giden Çelebi'nin seyahati, kimi yazarlar tarafından Fransız kültürünün Osmanlı Devleti'ne taşınması olarak değerlendirilmiştir. Onlara göre Çelebi; mekan, kültür ve mimari gibi alanlarda yaptığı gözlemleri kaleme alarak Fransız kültürünün Osmanlı Devleti'ne aktarımını sağlayarak bir köprü vazifesi görmüştür. Bazı araştırmacılar Çelebi'nin bu seyahatinin Osmanlı mimarisini ciddi anlamda şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Örneğin Dilek Yalçın Çelik, "Eski Şiirin Rüzgârıyla Lâle Devri ve Dönemin Ruhü" başlıklı makalesinde şu tespiti yapmaktadır: "*Lâle Devrini sembolize eden bu mekânlarda başta mimari ve süsleme olmak üzere hemen her detayda, Fransız etkisi göze çarpmaktadır*" (Çelik, 2011, s. 141).

Dönemin mimari yapılarına yönelik farklı bir perspektif geliştiren Can Erimtan ise dönemin önemli mimari yapılarından biri olan Sa'dâbâd Sarayı üzerinden devrin mimarisini mercek altına almaktadır. Erimtan'ın "*The Perception of Saadabad: The 'Tulip Age' and Ottoman-Safavid Rivalry*" adlı çalışmasında Sa'dâbâd Sarayı'nın mimarisini Fransız etkisinden ve Versailles Sarayı'nın mimari özelliklerinden ziyade Safevi etkisine dayandırmaktadır. Erimtan, erken 18. yüzyılda Osmanlıların İran topraklarıyla ve daha az ölçüde de Müslüman çağdaşlarıyla meşgul olduğunu belirtmekle beraber Şah Abbas tarafından İsfahan'da inşa ettirilen Chihil Sutun ile Sa'dâbâd Sarayı'nın mimari imajının paralellik gösterdiğini ileri sürmektedir (Erimtan, 2007, s. 31).

Erimtan, çalışmasında Bizans uzmanı ve mimarlık tarihçisi olan Richard Krautheimer'in ortaçağ mimarisinin ikonografisi üzerine yayınladığı "Introduction to an Iconography of Mediaeval Architecture" başlıklı makalesini referans göstererek Saadabad ve Chihil Sutun arasındaki mimari korelasyonu açıklamaktadır. Yazar, Sa'dâbâd'ın Chihil Sutun'dan daha fazla sayıda sütuna sahip oluşunu Osmanlı Devleti'nin Safevi başarısını aşmak için başvurduğu bir Osmanlı girişimi olarak ifade etmektedir. Erimtan'a göre Sa'dâbâd Sarayı tasarımının kasıtlı olarak yapıldığı yorumunu yapmak mümkündür (Erimtan, 2007, s. 19). Nitekim Selim Karahasanoğlu da son çalışmaların sarayın Versailles kopyası olarak ele alınamayacağını gösterdiğini ve Sa'dâbâd Sarayı'nın mimarisinde Safevi etkisi üzerine yoğunlaştığını ifade etmektedir (Karahasanoğlu, 2010, s. 433).

Dönemin mimari yapıları ve imaret faaliyetleri söz konusu olduğunda şüphesiz akla gelen ilk isimlerden biri Damad İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa, yalnızca İstanbul'da değil Nevşehir ve Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde birden fazla yapı inşa ettirmiştir. İstanbul'da eşi Fatma Sultan ile beraber inşa ettirmiş olduğu Şehzadebaşı'nda konumlanan külliye ve memleketi olan Nevşehir'de inşa ettirdiği külliye dikkate değerdir. Erkan Atak'a göre Damad İbrahim Paşa, bu iki külliyesinde geleneksel üsluptan kopmadan yenilikçi bir tasarımın nasıl başarılı bir şekilde yapılabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda söz konusu dönemde külliye dışında farklı imar faaliyetlerine de dikkat çeken Atak, imar faaliyetlerinin merkezinde köşk, kasır, çeşme, sebil yapımı ile çevre ve bahçe düzenlemelerinin yer aldığını aktarmaktadır (Atak, 2022, ss. 977-979).

Atak'ın çalışmasında sadece İstanbul'dan değil Nevşehir'den de örnek vermesi dönemin üslubunun yalnızca İstanbul'da değil Nevşehir'de de ne şekilde geliştiğini göstermesi bakımından değerlidir. Nitekim Atak bu süreci şöyle değerlendirmektedir: "*Özellikle Nevşehir'deki külliyesini, inşa edildiği şehir ile birlikte ele almak gerekir. Söz konusu külliye, küçük bir köyden o dönem için gelişmiş sayılabilecek bir şehir merkezine dönüş aşamalarının temelini teşkil etmektedir*" (Atak, 2022, s. 981). Buradan da anlaşıldığı üzere İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de inşa ettirdiği külliye, yalnızca sunduğu fonksiyonlar açısından değil Nevşehir'in bir şehre dönüşüm aşamalarında çok önemli bir rolü üstlenmişti. Nitekim Madeline C. Zilfi'nin *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* adlı eserinde aktardığı üzere 18.

yüzyılda Damad İbrahim Paşa tarafından yapılan önemli yatırımlar sayesinde Muskara köyü kente dönüşmüş ve adı da Nevşehir olarak adlandırılmaya başlamıştır (Zilfi, 2000, s. 14).

Damad İbrahim Paşa'nın söz konusu faaliyetleri yürütmesinde dönemin padişahı III. Ahmed'in destekleri şüphesiz çok önemlidir. Nitekim III. Ahmed'in Avrupa'daki gelişmeleri merak ettiğini Erhan Afyoncu'nun *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayunları* başlıklı eserinde yer alan hatt-ı hümayundan anlamak mümkündür. Afyoncu'ya göre III. Ahmed, Avrupa'daki gelişmeleri merak etmenin yanında muhtelif kanallardan ulaşan bilgilerin kendisine aktarılması talebinde bulunuyordu. Afyoncu, bu bağlamda şu hatt-ı hümayunu örnek gösteriyor: "*Moskov'un ve Lehlü'nün ve Nemçelü'nün böyle ihtilafı vaktinde Devlet-i Aliyye tarafından Leh hatmanına mektub gönderilmek kat'an câiz değil. Abdi Paşa daimâ Lehlüye sulhun istihkâmını ve fesh olmayacağını peyderpey yazup bildirirken bundan akdem gönderdiğin müsveddeye göre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yahud Abdi Paşa tarafından ol mazmunda kâime gönderilmek münasib değil*" (Afyoncu, 2023, s. 69).

Karahasanoglu, Lâle Devri'ne yönelik batılılaşma veya modernleşme algısının oluşumunu Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa seyahatine ve oğlu Yirmisekiz Çelebizâde Said Efendi'nin matbaanın kurulmasına öncülük etmesine dayandırmaktadır (Karahasanoglu, 2008, s. 135). "Lâle Devri'ni" bir gelişim dönemi olarak değerlendiren araştırmacıların konsensüs sağladığı görüş bu dönemin bir rönesans olduğudur. Örneğin Fuat ve Süphan Andıç tarafından kaleme alınan *Batiya Açılan Pencere Lâle Devri* adlı çalışmada ileri sürdükleri tezi şu şekilde ifade etmektedirler: "*Lâle Devri diye isimlendirdiğimiz dönem bir değişme ve Rönesans devridir ve belki de İmparatorluğun yegâne Rönesans devridir. Hem devri yaratan şartları, hem de daha sonra gelen Sultan III. Selim'le başlayıp Tanzimat'a kadar uzanan devirleri izah etmek ve anlamak bakımından Osmanlı tarihi için son derece önemlidir*" (Andıç, 2006, s. 12). Nitekim bu görüşe yakın olan araştırmacıların Patrona Halil Ayaklanmasına yönelik bakış açılarının da benzer olduğu söylenebilir. Örneğin Budak'ın eserinde yer alan bilgiye göre "*eğer Lâle Devri'nde Avrupa ile başlayan bu bilinçli yakınlaşma devam edebilmiş, araya Patrona Ayaklanması girmemiş olsaydı, Osmanlıların Batıların ilerleme metotlarını çok daha çabuk kabul edeceklerinde hiç şüphe yoktur*" (Budak, 2013, s. 32).

"Lâle Devri'ni" bir batılılaşma/gelişme temelinde inceleyen araştırmacıların kullandığı kaynaklara bakıldığında Ahmet Refik ismi ön plana çıkmaktadır. Ahmed Refik, "Lâle Devri" adlı eserinde dönemi şu şekilde tasvir etmektedir:

"Lüks ve şatafatlı bir yaşantıya sahip olan seçkinlerin yanı sıra Osmanlı reayasının da unutulmadığından bahsetmek gerekir" (Altınay, 2005, s. 17).

"Kültür ve sanatın Batı'ya yaklaştığı Lâle Devri, bir tazelenme sürecinin de yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu zaman dilimi, sanat ve gündelik hayatın giderek kalıcı hâle gelen yeniliklerine yavaş da olsa ayak uydurulmaya çalışıldığı bir süreçtir. Lâle Devri'nde yalnızca başta Haliç ve Boğaziçi'ndeki yalılar, köşkler ve meydan çeşmeleri başta olmak üzere İstanbul'un çehresi değil, nakkaş fırçasında betimlenen simalar da değişmiştir" (Altınay, 2005, s. 18).

Bu bilgiler ışığında "Lâle Devri'ni" bir gelişme/batılılaşma/ilerleme/dönemi olarak değerlendiren araştırmacıların çalışmalarında Ahmed Refik'in "*Lâle Devri Osmanlılar için parlak uyanış devri olmuş, Avrupa medeniyetinin Şark'ta tam anlamıyla yayılması için ilk safhayı teşkil etmişti*" değerlendirmesinin yansımalarını bulmak mümkündür (Altınay, 2005, s. 38). Bu dönemi sefahat veya zevk dönemi olarak değerlendiren araştırmacıların da kaynak kullanımında Ahmed Refik dikkat çekmektedir. Çünkü Ahmed Refik Lâle Devri'ni şöyle tasvir ediyor: "*İşte istanbul medhalı! İşte gökler altında bir eşi daha yok, berrak, sihirkar, halife şehri; işte çiçeklerin, kuşların muhasarasına uğramış, zevke mağlup halife şehri!*" (Altınay, 2005, s. 81). Buradan da anlaşıldığı üzere bu döneme dair yapılan değerlendirmeler kompleks dikotomileri barındırır da kesişim noktaları da vardır. Bu bilgiler ışığında denilebilir ki Ahmed Refik hem "Lâle Devri" tabirinin literatürde yer edinmesine neden olmuş hem de döneme dair yapılan çalışmalarda etkili bir rol oynamıştır.

Can Erimtan, "Ahmed Refik'in Lâle Devri'ni Yazarken Kullandığı Kaynaklar ve Lâle Devri Paradigması: Bir Teleolojik İma" başlıklı çalışmada Ahmed Refik'in beslendiği unsurları kaleme almaktadır. Bu bağlamda Erimtan, Ahmed Refik'i Damad İbrahim Paşa'ya yönelik yergi ortamında, III. Ahmed ve Damad İbrahim'in davasını üstlenmeye karar vermiş biri olarak tanımlamaktadır. Erimtan, Ahmet Refik'in amacının "Lâle Devri" başlığı altında bir ilerleme ve teknik yenilik görüntüsü kurmaya çalışmak olduğunu belirtmekle beraber 1720'lerde var olan lâleler ve diğer eğlencelerle ilgili tarihsel kanıtları

görmezden gelemediğini aktarmaktadır. Sonuç olarak böyle bir bakış açısının ve tarih yazımının oluşmasında Ahmet Refik'in rolü oldukça etkilidir. (Erimtan, 2006).

Feridun Emecen, bu dönemi Osmanlı'nın kendi iç dinamikleri ve gerçeklikleri bağlamında anlamaya yönelik bir bakış açısı sunmaktadır. Lâle Devri'ni, Batılılaşma değil, Osmanlı'nın kendine özgü bir ön modernleşme süreci olarak değerlendirir ve dönemin yeni bir zihniyet geliştirme çabası içinde olduğunu vurgular. Ayrıca, 1730 Patrona Halil İsyanı'nın dönemin reformist hamlelerini sona erdirdiği yaygın kabulüne eleştirel yaklaşır. Yazar, isyanı daha küçük ölçekli, bireysel siyasi rekabetlerin bir sonucu olarak görür ve Lâle Devri'ni XVII. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki daha geniş Osmanlı tarihsel sürecine yerleştirerek değerlendirir. Bu bakış açısı, dönemin abartılı bir Batılılaşma anlatısına indirgenmesine karşı alternatif bir perspektif sunmaktadır (Emecen, 2018).

3.2. Bir Sefahat Dönemi Olarak Lâle Devri

Lâle Devri, Osmanlı tarihinin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla dikkat çeken bir dönemdir. Bu dönemde gerçekleşen imar faaliyetleri, devletin mali politikaları ve yönetici sınıfın yaşam tarzı, halk arasında farklı tepkilere yol açmıştır. Bir yandan İstanbul'da büyük çaplı yangınlar ve depremler sonrası zorunlu hale gelen yeniden yapılandırma süreçleri yürütülmüş, diğer yandan yönetici elit kesimin gösterişe dayalı harcamaları eleştirilmiştir. Özellikle Damad İbrahim Paşa döneminde izlenen mali politikalar ve bu politikaların halk nezdinde oluşturduğu algı, tarihçiler arasında tartışmalı bir konu olmuştur. Bu bağlamda, dönemin imar ve tüketim alışkanlıklarının sosyal ve ekonomik yansımaları, araştırmacılar tarafından farklı açılardan değerlendirilmiştir.

Ünal Araç'a göre İbrahim Paşa malikâne sisteminin yaygınlaşmasıyla hazine gelirlerini artırırken, diğer taraftan da vergi düzenlemeleri ile yeni gelir kalemleri oluşturmaktadır. Hazineye gelir getirmek için 1719'da Sakız Adası'nda tahrir yaptırarak burada üretilen mallardan vergi alınmasını sağlamıştır. Yeniçerilerin ulûfeleri ve diğer asker ve memur maaşları üzerinden yaptığı tasarruflarla hazineye ek gelir sağlamıştır. 1719 yılında Osmanlı sikkesinin standardı ve değeri değiştirilerek tasarruf edilerek gelir sağlanmıştır. Dönem tarihçilerinin anlatılarında İbrahim Paşa'nın sadrazamlığının ilk yıllarında uyguladığı mali politikalar sonucunda devlet hazinesinin elde ettiği gelir nedeniyle III. Ahmed'in duyduğu memnuniyete yer verilmektedir. Ancak Araç, bununla birlikte 1722 yılından itibaren Safevi Devleti ile girişilen mücadelede devlet maliyesinin olumsuz yönde etkilendiğine de değinmektedir (Araç, 2021, s. 39). Yusuf Halaçoğlu da İbrahim Paşa sadaretinin ilk yıllarındaki başarılı mali politikalara dikkat çekmektedir. Ancak Halaçoğlu'na göre bu durumun Osmanlı kamusal alanına etkisi, halk nezdinde hoş karşılanmamıştır (Halaçoğlu, 1997, s. 30).

Şaduman Tuncer'e göre ise "şehrin üçte birini kül eden Temmuz 1718'deki 30 saatlik büyük yangın, Osmanlı İstanbul'unun gördüğü en şiddetli 4 depremden biri kabul edilen ve tahminî şiddeti 9'u bulan Mayıs 1719'daki deprem kapsam ve tahribat açısından en az önceki kadar büyük olan Temmuz 1719 yangınıyla şehirde oluşan geniş çaplı tahribat kapsamlı imar faaliyetlerini zorunlu kılmıştır" (Tuncer, 2023, s.191). Doğal afetlerin ardından, insanların genellikle bu olayları ilahi bir ceza olarak yorumladıkları yaygın bir inanıştır. Deprem sırasında yaşandığı iddia edilen olaylar, halk arasında sorgulanmadan kabul edilerek batıl inançlara dönüşebilir. Örneğin, 6 Mart ve 25 Mayıs 1719'da İstanbul'da meydana gelen depremler, dönemin halkı tarafından öküz ve balığın hareketleriyle ilişkilendirilmiş ve bu yönde bir inanış yayılmıştır. Bu bağlamda, İslam geleneğinde depremlerle ilgili çeşitli risaleler yazılmış, bu eserlerde depremlerin nedenleri genellikle topluma atfedilen bir suçluluk algısı üzerinden açıklanmıştır (Dolu, 2021, s. 48). Tuncer'in anlatısında, bir imar ihtiyacı vurgusu söz konusudur. Bu döneme dair yapılan pek çok çalışma imar faaliyetlerini, kamusal alanın ihtiyacı görüşünden ziyade yönetici-elit kesime hizmet eden mekânlar olarak tanımlamıştır. Tülay Artan çalışmasında, Lâle Devri sürecinde rastlanan hanedan üyelerinin inşaat faaliyetlerini önceki dönemlerle karşılaştırarak bu harcamaların eskiye kıyasla artış gösterdiğini saptamıştır. Artan, yapılan masrafları gelir-gider yönünden incelediği vakit ise gider doğrultusunda ağır basan bir dengesizlik fark etmiştir (Artan, 1998, s. 50).

Köşk, kasır, saray gibi mekanlarda gerçekleşen faaliyetlerin diğer ekonomik boyutu sultanın şehir içerisindeki hareketliliği esnasında oluşan masraftır. Tuncer, sultanın şehir içinde mekanlar arasında gidip gelmesinin ortaya çıkarttığı masrafın hazineye yansıyan külfetinden bahsetmektedir (Tuncer,

2023, s. 200). Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da bu gezilerin halk nazarında nasıl bir algı oluşturduğudur. Münir Aktepe, İstanbul'da gerçekleşen yoğun imar çalışmaları ile yönetici kesimin gezi ve eğlence faaliyetlerinin halkı tahrik ettiği görüşünü savunmaktadır (Aktepe, 1958, s. 8). Halkın verdiği tepkiler zaman zaman kimi gösterilere de yol açmıştır. Örneğin Erhan Afyoncu'nun derleyip neşrettiği *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayunları* isimli kitapta görülebileceği üzere, yazlık sarayının taşlanarak protesto edilmesi üzerine sultan, sadrazamına durumu bildiren bir hatt-ı hümayun ile mekân değişikliği için görüşünü istemektedir (Afyoncu, 2023, s. 267). Bu tür toplumsal tepkilerin tetikleyici sebepleri irdelendiğinde Tülay Artan'ın yönetici-elit kesime atfettiği "gösteriş" ve "tüketim" alışkanlığı ön plana çıkmaktadır (Artan, 1998, s. 50).

Öte yandan Selim Karahasanoğlu ise yaptığı çalışma neticesinde topyekûn bir tüketim alışkanlığına rastlamadığını belirtmektedir. Hele ki Damad İbrahim Paşa ile selefi Şehit Ali Paşa dönemi masraflarını karşılaştırdığında İbrahim Paşa döneminin değil bir ifrat, selefine nazaran mütevazı bir dönem bile sayılabileceğini ifade etmektedir. Benzer bir durumun halefi olan Hekimoğlu Ali Paşa dönemi ile yapılan kıyasta da geçerli olduğunu eklemektedir (Karahasanoğlu, 2014, s. 438).

İncelenen kaynaklar, Lâle Devri'nin bir tutumluluk devri olmadığını göstermektedir. Bununla beraber İbrahim Paşa sadaretinin haleflerine ve seleflerine kıyasla müsrif ve müfrit bir durum arz etmediği de araştırmacılar tarafından vesikalarla tespit edilmiştir. Selim Karahasanoğlu'na göre, İbrahim Paşa yönetimine karşı gelişen isyan eğer bir ekonomik tepki ise, isyan akabinde kurulan düzenin eğlence kültürü ve ekonomi bağlamında eskisinden pek farkı olmadığını söylemek mümkündür (Karahasanoğlu, 2014, s. 439).

Tülay Artan bu minvalde Damad İbrahim Paşa ve Ali Paşa'yı karşılaştırmıştır. "belki de Ali Paşa bu tutkusunu saklamış, gözlerden uzak tutmuştu. Buna karşılık Damad İbrahim Paşa, devletin giderlerini kısmak için daha geleneksel yöntemlere başvururken, kendisi başta olmak üzere saray ve çevresinin sefahat içinde yaşadığını saklamıyor, tersine, özellikle sergiliyordu. Yani mümkündür ki, aslında daha fazla harcadığından değil, daha fazla gösterdiğinden, sonunda sefalet çekenlerin tepkisini topluyor, bu tepkiyi kullanan bir siyasal hareketlenmede, kitleye kurban veriliyordu" (Artan, 1999, s. 303).

3.3. Bir Yozlaşma Dönemi Olarak Lâle Devri

"Lâle Devri" olarak adlandırılan 1718-1730 yılları arası kimi tarihçiler tarafından yozlaşma paradigması çerçevesinde değerlendirilmiştir. Literatürde, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yozlaşmaya ve bozulmaya başladığı yorumlarına rastlamak mümkündür. Bu yorumlar, bu dönemi zevk-i sefa olarak tasvir eden tarihçilerin fikirleriyle ve argümanlarıyla da benzerlik göstermektedir. Bu döneme dair yapılan sefahat, yozlaşma ve bozulma eksenli yorumları birbirinden keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Nitekim bu dönemi batılılaşma devri olarak gören yazarlarda ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki batılılaşmayı ahlaki tefessüh ile özdeşleştirerek yapılagelmiş yorumlardır. Bir diğeri ise bu dönemde "batı merkezli" atılan adımların Osmanlı Devleti'nin fikri ve kültürel olarak ilerlemesine katkıda bulunduğu yönündedir. Bundan dolayı batılılaşmanın ahlaki tefessüh ile bağdaştırılan ilk boyutu ve sefahat merkezli yapılan yorumlar çerçevesinde değerlendirilen dönem anlatısı arasında ciddi paralelliklerle beraber dikotomilerin de mevcut olduğu görülmektedir.

Bu dönemi devletin yozlaşması çerçevesinde değerlendiren yazarların konsensüs sağladığı noktalar bulunmaktadır. Bu noktaları aynı zamanda 1730 senesinde vuku bulan Patrona Halil İsyanının nedenleri olarak da değerlendirmek mümkündür. Bunları; İstanbul halkının Damad İbrahim Paşa'nın ve diğer devlet adamlarının politikalarından memnuniyetsizlikleri, Damad İbrahim Paşa'nın devletin muhtelif görevlerine kendi akrabalarından ve yakın çevresinden kişileri getirmesi, halkın sefalet, yoksulluk ve adaletsizliğin hakim olduğu bir konjonktürde yaşaması ve sarayın yaşam standartları ve tüketim biçimleri olarak göstermek mümkündür (Yılmaz, 2016, s. 106, Aktepe, 1958, s. 130, Artan, 1999, s. 304).

Hakan Yılmaz'ın, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisinde* kaleme aldığı 1730 Patrona İsyânı İle İlgili Kısa Kroniklerden Rûz-nâme Yazarı "Ahmed" Kimdir adlı çalışmasında Patrona Halil Vak'ası bağlamında pek üzerinde durulmayan çağdaş kaynakların en önemlilerinden biri olarak Diyarbakır Ziya Gökâlp İl Halk Kütüphanesi yazmaları arasında yer alan bir mecmû'anın ilk varaklarına kaydedilen 7 varaklık küçük bir Ruzname'yi göstermektedir (Yılmaz, 2016, s. 106). Yılmaz'ın aktardığına göre bu ruznamden alıntılanan bir pasajda şöyle geçiyor: Zorbalar, "İbrahim Paşa'nın cesedini teslim alınca "sünnetsizdir"

ve “İbrahim, Paşa değildir!” demektedirler. Bu gibi örneklerin birleşimi Osmanlı Devleti’nin o dönemde ahlaki tefessüh içerisinde olduğunu düşündürmüştür.

Marry Lucille Shay’ın *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lâle Devri ve Sonrası (1720-1734)* adlı eserinde III. Ahmed’in hükümdarlıkla ilgili her işini Damad İbrahim Paşa’ya bıraktığı III. Ahmed ve İbrahim Paşa’nın dikkatlerini sınırları genişletmekten çok rahat ve zengin yaşamaya verdiği ifadeleri yer almaktadır. Bir diğer değerlendirme ise Damad İbrahim Paşa’nın güce ve zenginliğe aşık olduğu yönünde olmakla beraber devasa bir servet biriktirdiğidir (Shay, 2009, s. 23). Selim Karahasanoğlu ise yaptığı çalışma neticesinde topyekûn bir tüketim alışkanlığına rastlamadığını belirtmektedir.

4. Bulgular

Bu çalışmada, Lâle Devri’ne dair yaygın tarih anlatılarının sınırlılıklarına değinilerek dönemin çok boyutlu yapısının anlaşılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Çalışma, dönemin toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerinin eleştirel bir perspektiften analiz edilmesiyle tek boyutlu yaklaşımların ötesine geçen bir tarihsel okuma sunmaktadır.

Birincil kaynakların eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi, Lâle Devri’nin tarihsel bağlamının anlaşılmasında kritik bir adım olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada Nedim, Seyyid Vehbi, Lady Mary Montagu, Fındıklılı Süleyman Efendi ve Çelebizâde İsmail Âsım Efendi gibi dönemin yazarlarının eserleri, sosyal konumları ve himaye ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiş böylece bu kaynakların sunabileceği potansiyel önyargılar ve taraflı bakış açılarına karşı tarihsel gerçeklik daha derin bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu bulgu, döneme ait kaynakların tarih yazımında yalnızca doğrulama amacıyla kullanılmasının yanıltıcı olabileceğini ve kaynakların eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir.

Çalışma, Lâle Devri’nin yalnızca bir batılılaşma dönemi olarak görülmesinin eksik bir okuma sunduğunu ve bu dönemde kesintisiz bir batılılaşma reformunun sistematik olarak benimsenmediğini ortaya koymaktadır. Lâle Devri’nde çeşitli kültürel etkileşimlerin yaşandığını kabul edilmekle birlikte, dönemin yalnızca Batı merkezli bir reform hareketi olarak yorumlanamayacağını ileri sürülmektedir. Çalışmada, Osmanlı Devleti’nin Lâle Devri’nde Batı kültürüyle kurduğu ilişkinin, bilinçli ve sürekli bir batılılaşma sürecinden ziyade sosyal yapıyı koruyarak yeniliklerle harmanlayan özgün bir süreç olduğu tespit edilmiştir.

Damad İbrahim Paşa’nın servetinin, onunla özdeşleştirilen sefahat ve lüks anlatılarıyla çeliştiği bulgusu da çalışmanın önemli bir katkısı olarak öne çıkmaktadır. Selim Karahasanoğlu’nun Osmanlı arşiv kaynaklarını kullanarak yaptığı çalışmadaki belgeler, İbrahim Paşa’nın dönemin mali normlarına uygun bir servete sahip olduğunu ve bu servetin, onu “sefahat ve lüks tüketim” dönemi temsilcisi olarak gören yaklaşımları sorgulattığını göstermektedir. Bu bulgu, Lâle Devri’ni yalnızca abartılı tüketim ve gösteriş dönemi olarak ele alan yorumların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini işaret etmekte ve İbrahim Paşa’nın ekonomik yönetiminin dönemin mali normlarına uygun bir çerçevede ele alınmasını önermektedir.

Divân şiiri türünde yazan Nedim’in eserlerinde Osmanlı devlet adamı portresinin idealize edildiği görülmektedir. Nedim’in övgü dolu anlatıları, gerçek kişilikler yerine Osmanlı’nın ideal devlet adamı tipolojisini yansıtmaktadır. Bu bulgu, dönemin edebi eserlerinin yalnızca tarihi bir bilgi sunmak amacı taşımadığını, aynı zamanda Osmanlı estetik anlayışı çerçevesinde sembolik anlatılarla dönemin ideallerini yansıttığını göstermektedir. Dolayısıyla, Lâle Devri’ne ait edebi metinlerin, tarihe dair nesnel veriler sağlama amacından ziyade dönemin kültürel ideallerini yansıtan sanat eserleri olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Fındıklılı Süleyman Efendi’nin eserinde dönemin sosyal ve siyasi yapısını ele alan değerlendirmeler, çalışmanın Lâle Devri’ni anlamada psikolojik bir perspektifi de içerdiğini göstermektedir. Çalışma, Süleyman Efendi’nin İbrahim Paşa ve dönemin elitlerine yönelik eleştirilerinin yalnızca tarihsel bir yorumdan ibaret olmayıp, aynı zamanda dönemin psikolojik koşullarını ve toplumsal hayal kırıklıklarını yansıttığını öne sürmektedir. Bu bulgu, Lâle Devri’ni sosyo-psikolojik bir çerçevede değerlendirme gerekliliğini ortaya koymakta ve dönem anlatılarının yalnızca nesnel olaylar üzerinden değil, toplumsal ruh hali ve duygusal kırılmalar açısından da ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Genel olarak, çalışma Lâle Devri'ni daha geniş bir çerçevede ele alarak, dönemi yalnızca "batılılaşma", "sefahat" ya da "yozlaşma" gibi tekil anlatılar üzerinden değerlendirmenin eksik bir okuma sunduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın, tarih yazımında birincil kaynakların eleştirel analizi ve dönemin sosyal yapısına çok boyutlu bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiğine dair sunduğu katkı, Lâle Devri'ni anlamada daha dengeli bir tarih anlatısının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu yönleriyle, çalışma amacına ulaşmakta ve Osmanlı tarih yazımına daha kapsamlı bir perspektif kazandırmaktadır.

5. Sonuç

Sonuç olarak, Lâle Devri, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal, kültürel ve siyasi yönlerinin bir arada ele alınması gereken karmaşık bir dönemi temsil etmektedir. Bu çalışma, Lâle Devri'ne dair çeşitli tarihsel kaynakları ve farklı perspektifleri analiz ederek, dönemin sadece "batılılaşma" ya da "sefahat" ve "yozlaşma" gibi tek boyutlu anlatılarla sınırlanamayacak kadar çok yönlü olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, döneme dair birincil kaynakların, özellikle de Nedim, Vehbi, Fındıklılı Süleyman Efendi ve Çelebizâde İsmail Âsım Efendi gibi önemli figürlerin eserlerinin eleştirel bir yaklaşımla incelenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Çalışmada, kaynakların kendi üretim bağlamlarını, dönemin toplumsal yapısını ve Osmanlı elitlerinin yaşam tarzını göz önünde bulundurarak, kaynaklardaki bilgi ve yorumların tarihsel olarak daha kapsamlı bir biçimde analiz edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Osmanlı arşiv belgelerinin de katkısıyla, Lâle Devri'nin tüketim alışkanlıkları, siyasi ilişkileri ve kültürel etkileşimleri gibi pek çok boyutunun daha detaylı anlaşılabilmesi ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonucu olarak, Lâle Devri'ni çok boyutlu bir tarih anlatısıyla değerlendirme gereği, Osmanlı tarih yazımında daha bütüncül bir yaklaşım geliştirme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, dönemi anlamaya yönelik her türlü analizde, kaynakların sunduğu verilerin tek taraflı bir teyit yanlılığına kapılmadan, çok yönlü ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acun, F. (2011). Tarihin kaynakları. *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*. A. Şimşek (Ed.). Tarihçi Kitabevi.
- Afyoncu, E. (2022). *III. Ahmed'in Hatt-I Hümayûnları*. Yeditepe Yayınevi.
- Akdemir, S. (2004). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'iyeye Sicillerine Göre)*. [Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı]
- Aktaş, H. E. (2017a). Osmanlı Şairlerine Göre İdeal Devlet Adamının Özellikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18).
- Aktepe, M. (1958). *Patrona İsyanı (1730)*. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Aktepe, M. (1976). *Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Mür'it-Tevârih*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Altınay, A. F. (2011). *Eski İstanbul (1553-1839)*. Kapı Yayınları.
- Andıç, F., & Andıç, S., (2006). *Batiya Açılan Pencere Lâle Devri*. Eren Yayıncılık.
- Araç, Ü. (2021). *İktidar ve Sanat: Damad İbrahim Paşa'nın Hamiliği 1718-1730*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Arslan, M. (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-Vehbi Sûrnâmesi*. Sarayburnu Kitaplığı.
- Artan, T. (1998). *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Artan, T. (1999). 18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı. *Toplum ve Bilim*, 83, 292-322.
- Atak, E. (2018). Osmanlı Mimarisinde Lâle Devri Üslubu (Anadolu'daki Yansımalar). *Electronic Turkish Studies*, 13(10), 57-86.
- Atak, E. (2022). Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın Külliyesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sanat Tarihi Dergisi*, 31(2), 977-1015.
- Baktır, H. (2016). Lady Montagu'nün Türkiye Mektupları'na Etnografik Bir Bakış. *Kare Dergi*, 1(1), 13-26.
- Başar, F. (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Berksan, F. E. (2005). *Matbah—ı Âmire (Saray Mutfağı) (1703—1730)*. [Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı]
- Bilgili, R. (2017). *Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Ticaret: Ankara-Konya-Ayntab Örneği (1700-1750)*. [Doktora tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı]
- Biltekin, H. (2010). Vak'a-Nüvis Mehmed Râşid Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 162-171.
- Bizbirlik, A. (2004). Kroniklerde Osmanlı Devleti Yöneticilerine Yapılan Eleştiriler Üzerine (Başlangıçtan XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar). *Bilig*, 31, 51-69.
- Budak, A. (2008). *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı, Lâle Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*. Bilge Kültür Sanat.
- Can, N. (2004). Osmanlı Dönemi Türkçe Müzik Yazmalarında Ünlü Türk Bilgini Farabi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2).
- Cançelik, A. (2017). Divân Şiiri Kaynaklığında Osmanlı'da Bazı Siyasi ve Sosyal Dinamikler. *Mukaddime*, 8(1), 43-66.
- Ceyhan, A., & Aydoğan, T. (2015). Mehmed Ali Fethî'nin Terceme-i Nesâyih-i Eflâtûn-ı İlâhî isimli Eseri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 445-467.

- Ciloşoğlu, M., & Elmas, H. (2019). *Lâle Devri'nde (1718-1730) Jean Baptiste Van Mour'undaki Tablolar Erkek Giyimlerinin İncelenmesi*, 64, 1757-1766.
- Çelik, D. Y. (2011). Eski Şiirin Rüzgârıyla'da Lâle Devri ve Dönemin Ruhü. *Türkoloji Dergisi*, 18(1), 135-159.
- Çelikkol, Z., Groot, A. D., & Slot, B. J. (2000). *It Began with the Tulip: The History of Four Centuries of Relationship Between Turkey and the Netherlands in Pictures*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demirel, T. (2019). *XVIII. Yüzyıl Başlarında İlmiye Düzenlemeleri ve Mülâzemet Sistemi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Dia. (2010). Şefik Mehmed Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
- Dia. (2010). Şem'dânîzâde Süleyman Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
- Dolu, A. (2021). Bilâd-ı Şam'da Deprem: Kudüs 30 Ekim 1759, Saat 03.45. *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 45-66.
- Emecen, F. M. (2018). Matruşka'nın Küçük Parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve "Lâle Devri" Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Osmanlı Araştırmaları*, 52(52), 79-98.
- Ercan, H. O. (2019). *Pasarofça Anlaşması (1718) ve Diploması*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü]
- Erimtan, C. (2018). Ahmed Refik'in Lâle Devri'ni Yazarken Kullandığı Kaynaklar ve "Lâle Devri" Paradigması: Bir Teleolojik İma. *Doğu Batı Dergisi: Metafor ve Gerçeklik Arasında Lâle Devri*, 11-29.
- Ertaş, M. Y. (2021). Lâle Devrine Yeni Bir Yaklaşım Önerisi Politik Psikoloji Perspektifi. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 85, 301-320.
- Eşel, G. (T.Y.-A). Lâle Devri Sefaretnamelerinin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 41-46.
- Faroqhi, S. (2001). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Z. Altok (Çev.)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gölen, Z. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmiri, XVIII. Yüzyıl*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gül, A. (2021). Diyarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesindeki Patrona Halil İsyanı Adlı Yazma. *Etüt Dergisi*, 1(2/7), 9-31.
- Günay, N. A. (2017). 18. Yüzyıl Osmanlı Taşra Yönetim Düzeni Açısından Hudâvendigâr Sancağı'nda Yaşayan Vakıf Reayası Yörükler. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 317-338.
- Güneş, H. (2001). *(XVIII. Yüzyılın İkinci Çeyreği) Lâle Devri'nde Amasya*. [Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Hakverdilioğlu, M. (2007). *Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasideler. İnceleme-Metin*. [Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi]
- Halaçoğlu, Y. (1997). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2021). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hızlı, M. (2008). Osmanlı Eğitim Tarihinin Arşiv ve Yazma Kaynakları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 577-592.
- Kabacaoğlu, Ö. (2021). Farabi'nin İdeal Yöneticisi ve Osmanlı Uleması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(1), 59-81.
- Karaca, N. Ö. (2021). A Reevaluation of the Architectural Historiography of the "Tulip Period". *Megaron*, 16(1), 39-52.

- Karademir, Z. (2019). *Sofya'nın Bir Yılı: (1721-1722 Tarihli) 312-1 Numaralı Şer'iyye Sicilline Göre Sofya'da Yaşam*. [Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Karahasanoğlu, S. (2008). Osmanlı Tarihyazımında "Lâle Devri": Eleştirel Bir Değerlendirme. *Tarih ve Toplum*, 7, 129-144.
- Karahasanoğlu, S. (2009). *A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730)*. [Doktora Tezi. Binghamton University State University Of New York]
- Karahasanoğlu, S. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser: Vâkıa Takrîri Bin Yüz Kırk Üç'de Terkîb Olunmuştur. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 179-187.
- Karahasanoğlu, S. (2014). *Masaldan Gerçeğe Lâle Devri: İstanbul'un Lâle Devri Mi? Tarih ve Tarih Yazımı*. Timaş Yayınları.
- Karataş, L. (2006). *Nedim Divânında Lâle Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Kaymaz, N. (2002). *Kuruluştan "Lâle Devri"ne Osmanlı İmparatorluğu*. Kaynak Yayınları.
- Kılıç, S. (2020). *XVIII. Yüzyılda Batı Anadolu Kıyılarında Deniz Taşımacılığı (Edremit Şer'iyye Sicillerine Göre)*. [Yüksek Lisans Tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı]
- Kutlar, F. S. (1996). XVIII. Yüzyıl Divân Şiirinde Bir Sebk-i Hindi Şairi: Arpaeminizâde Sami. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1-2).
- Küleç, A. (2010). *71 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu (1-101. Sayfalar-H. 1132/M. 1720)*. [Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı]
- Kütükoğlu, M. (2020). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (T.Y.). *Tarih Araştırmalarında Usul*. Kubbealtı Neşriyatı.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. M. Kıratlı (Çev.).
- Macit, M. (2006). *Nedim*. TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Madeline, C. Z. (2000). *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Efendi, Y. Ç. (2017). *Fransa Sefaretnamesi*. A. Uçman (Haz.). Dergah Yayınları.
- Montaqu, L. (2004). *Doğu Mektupları*. M. A. Erginöz (Çev.). Ark Kitapları.
- Muslu, R. (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: 18.Yüzyıl*. İnsan Yayınları.
- Mustafa, E. (2018). *Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. Yüzyıl İstanbul'u*. M. Tulum (Ed.). Ketebe Yayınları.
- Nedim. (2012). *Nedim Divânı*. M. Macit (Ed.). T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Ocak, M. A. (2015). *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre 1115-1133/1703-1721 Yılları Arasında Trabzon Eyaleti'nde Yaşanan Asayiş Olayları*. [Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih]
- Oğuz, G. (2015). Zengin Bir Mutfak: "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Bir Aylık Erzak Listesi ve Düşündürdükleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 37, 239-262.
- Olivier, A. (2007). *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*. Kesit Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2021). *İstanbuldan Sayfalar*. Kronik Kitap.
- Öz, M. (2015). *Kanun-I Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme" Gelenekçi Yorumcuları*. Dergah Yayınları.
- Özcan, A. (1988). *Abdi*, TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Özcan, A. (1991). *Âsım Efendi, Çelebizâde*, TDV İslâm Ansiklopedisi.

- Özcan, A. (2013). Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 271-293.
- Öztekin, Ö. (2004). *XVIII. Yüzyıl Divân Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divânlardan Yansıyan Görüntüler*. [Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Sajdi, D. (2014). *Osmanlı Lâleleri, Osmanlı Kahvehaneleri On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*. A. Onacak (Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sajdi, D., E., C. (Ed.). (2007). The Appearance Of Saadabad: The Perception of the ‘Tulip Age (1718-30)’And the Impact of the Ottoman-Safavid Rivalry. İçinde *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee: Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century* (ss. 41-62). Tauris Academic Studies.
- Samkıran, O. (2006). *138 Edirne Şer’iyye Sicili H.1119-1161/M.1707-1748 / Edirne Şer’iyye Kayıtları No 138 (1119-1161/1707-1748)*. [Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı]
- Sarıkavak, S. (2013). *Yanyalı Esad Efendi. TDV İslâm Ansiklopedisi*
- Sarıkaya, H. (2016). *179 Numaralı Manisa ve 717 Numaralı Balıkesir Şer’iyye Sicillerine Göre Lâle Devri’nin İlk Yıllarında Batı Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Hayat* [Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı]
- Schrag, Z. M. (2023). *Tarihçinin Zanaatı Tarih Araştırması İçin Bir Rehber*. S. Türkoğlu (Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Sevengil, R. A. (1985). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu (1453’ten 1927’ye Kadar)*. İletişim Yayınları.
- Sezer, Y., (2010b). Shirine Hamadeh, Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 751-753.
- Shay, M. L. (2009). *Lâle Devri ve Sonrası (1720-1734) Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu*. Ark Kitapları.
- Şen, Ö. (1996). *Osmanlı Panayırları (18. - 19. Yüzyıl)*. Eren Yayıncılık.
- Tanıdı, D. (2020). *Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Rusçuk’ta Suç ve Ceza*. [Doktora Tezi. ESOĞÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı]
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2017). *Osmanlı Arşivi Rehberi*.
- Telci, C. (2007a). Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22(2), 145-166.
- Toksöz, H. (2007b). Osmanlı’nın Klasik Döneminde Felsefe ve Değeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13).
- Tuncer, Ş. (2023). *Sultan III. Ahmed*. Timaş Yayınları.
- Turhan, F. S. (2018). *18. Yüzyılda Osmanlı’da Savaş Esirleri*. Vadi Yayınları.
- Türkal, M. K. (2020). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fas İlişkileri*. Çizgi Kitabevi.
- Unat, F. R. (1943). *1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uysal, A. O. (1988). Bolvadin’de Bir Lâle Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(1), 2-33.
- Vehbi, S. (2008). *Surnâme: Sultan Ahmed’in Düğün Kitabı*. M. Tulum (Haz.). Kabalıcı Yayınları.
- Yalçinkaya, Y. (2020). “Rezm”den “Bezme”e: Lâle Devri Sulh Anlayışı Çerçevesinde Nedim Şiirinde Rezm- Bezm Mefhumları. *Kültürk*, 2, 81-96.
- Yazıcıoğlu, S. (2019). *8 Numaralı Vidin Şer’iyye Sicili’nin Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu (H.1132/M.1719-1720)*. [Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi]
- Yılmaz, H. (2016). 1730 Patrona İsyânı ile İlgili Kısa Kroniklerden Rüz-nâme Yazarı “Ağmed” Kimdir? *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 1(2), 103-126.

- Yılmaz, H. (2018). Patrona Vak'ası Hakkında Yazılmış Kısa Kronikler ve Devrin Vak'anüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmâil 'Asım'ın Tarihçesi. *Doğu Batı Dergisi: Metafor ve Gerçeklik Arasında Lâle Devri*, 85, 179-216.
- Yılmaz, H. (2019). Patrona İsyânı Kronik Yazarlarından 'Abdî ve Destârî Sâlih'in Kimliklerine Işık Tutan İki Önemli Belge. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38(66), 243-263.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII (2), 587-614.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu çalışma, 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Makale, desteklenen araştırma projesinin kapsamındaki bir alt çalışmanın sonuçlarını içermekte olup, projenin bir çıktısı olarak sunulmuştur. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesine sağladığı destek ve katkılar için TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal.net tarafından taranmıştır.